

SV. IVAN V MEDUJ.

KNJIŽEVNOST.

Ivan Cankar: **Milan in Milena**. Ljubezenska pravljica. V Ljubljani 1913, Založil L. Schwentner. (S tremi risbami H. Smrekarja.) Str. 149. — Starodavni biograf Plutarh je bil v življenjepisje uvedel tiste vrste tehniko, da je vedno primerjal; takó življenjepis slavnega Grka (n. pr. vojskovodje) redno sledi življenjepis slavnega Rimljana, seveda vojskovodje itd. Nekaj podobnega vidimo v najnovejši Cankarjevi knjigi. V poglavjih I., III., V., VII., IX. nam pripoveduje o Milanu, v poglavjih II., IV., VI. in VIII. pa o Mileni; njiju življenje teče paralelno, vsako zase, in šele zadnje (X.) poglavje, najkrajše, ju združi — na dnu Blejskega jezera. Obema je skupno v prvi mladosti tisto nezavestno pričakovanje nečesa velikega, lepega, dobrega, obema pa tudi bridko razočaranje in resignacija. V I. poglavju vidimo Milana, skoro še otroka, v gradu njegovih sanj, v samoti, med gorami in gozdovi; njegovo mlado srce hrepeni in hlepi po resnici in lepoti, po idealu lepote, nedoločnem, nepoznanem, a gotovo nekje bivajočem. Toda kako utešiti žejo po spoznanju resnice, po uživanju lepote? Oče, grd čarovnik v črni, dolgi halji (mi vemo, da je treba misliti: v talarji) je v gradu, v grajski dvorani, vse podobe obrnil narobe, da otrok ne bi videl lepote in resnice, toda Milan jih nekega dne vendarle preobrni in v njih zagleda res lepoto, seveda v sliki. Tako zelo hrepeni v tej dobi Milanovo srce po lepoti, da je neprenehoma ves razburjen, ustnice so mu napol odprte, kakor za poljub, roke razprostrate, kakor za objem. V II. poglavju pa spoznamo Mileno, tudi še skoro otroka: v mestu biva, med tetami in sestrami; tudi nje srce je polno hrepenenja po neznani lepoti, toda . . . v hiši opazuje, kakšne pojme imajo starejše dame o uživanju lepote . . . V tem času jo peljejo k prvemu sv. obhajilu, med katerim pa misli le na drznege, lepega študenta, ki ga je po poti srečala. V III. poglavju Milan utrga sad spoznanja, bivajoč na stanovanju pri nekem učitelju, vdanem pijači, čigar mlada žena mu je več kot gospodinja . . . odpro se mu oči, in vidi, da je — žival. V IV. poglavju pa Milena je od prepovedanega drevesa, in tudi ona z gnusom spozna, da je človek samo

žival. V V. poglavju hoče Milan iti kvišku, vun iz močvirja, njegova ljubezen je vsa lepa, toda »ona« (ne Milena!) ga ne razume, breztelesnost ji je smešna, smešne so ji Julije in Beatrice, imeti hoče ženska sama — ostudno žival. V VI. poglavju hoče Milena, razočarana, k usmiljenkam, a lep umetnik ji roko stavi pred pot in jo odvrne od namere. V VII. poglavju vidimo Milana na Dunaju. Vsaj tukaj bo našel tisto veliko resnico, tisto nepoznano lepoto, od nekdanj sluteni in pričakovano. Toda še hujše razočaranje! Same živali, le bolj rafinirane. »Tam doli so vlačuge v platnu, tukaj v svili . . .« V VIII. poglavju Milena vzame za moža Egidija, z debelimi, izbuljenimi očmi (tega ima najbrže v mislih naslovni list in tretja vinjeta). Zdaj je vsega konec. Milena je pogledala vsemu življenju v dušo; zdaj sovraži vse, pred vsem pa katekizem. A »nikoli ni bila tako lepa kakor v tistih dneh in tednih«. Zánjo je zdaj vse mrtvo. — Če je življenje sama farsa, prevara, samo »biftek, vino in vlačuga«, samo »prebavljanje«, ali je potemtakem vredno, da živimo? Kaj naj nas še zadržuje pred samomorom? V IX. poglavju se seznanimo z Milanovim svetovnim naziranjem, ki je — kakor skoro vseh modernih — panteizem. V X. poglavju končno vendarle oba, Milan in Milena, dospeta do uživanja toliko zaželjene, sanjane in iskane lepote — v najlepšem kraju naše domovine, na Blejskem jezeru, toda na njega dnu, t. j. v uničenju. — Cankar je naslovil to delo: ljubezenska pravljica, v resnici seve pa je filozofiranje o najvišjih problemih. V enem se strinjamo s Cankarjem: neutešno hrepenenje po resnici in lepoti je človeku globoko zasajeno v srce in v risanju tega hrepenenja in brezuspešnega teženja je Cankar priznan mojster: iz knjige zveni čisto kakor Salomonova izpoved: Vanitas vanitatum et omnia sunt vana, ali kakor Avguštinov krik: Inquietum . . . Nemirno je naše srce . . . toda v drugi točki se ločimo diametralno. Krščanstvo pravi: Ker je na zemlji vse naše še tako plemenito teženje neutešeno in neutešljivo, zato mora biti večnost in Bog, in Avguštin pristavlja: »dokler ne bo počivalo v Tebi, o Bog!« — Cankar pa: dokler ne bo počivalo na dnu Blejskega

jezera, t. j. v nirvani, v popolni smrti. — Ali bo to Cankarjeva zadnja beseda? Mar ne vidi v človeštvu še druge vrste dejanj, ki niso živalska, ki se iz golega materializma ne dajo razložiti, n. pr. boji za svobodo, samozatajevanje itd.? Če v slabicah višji človek podleže živali, ali naj zato rečemo, da višjega človeka ni? Ali ni to sofizem, laž in prevara?

Dr. J. D.

Zgodovinski roman. D. V. Deželič: **V burji in viharju**. Poslovenil Starogorski. Izdalo in založilo uredništvo Slov. ilustr. tednika. Ljubljana, 1912. Izmed vseh literarnih vrst je zgodovinski roman najbolj zaostal v svojem razvoju, ker že po svojem bistvu laže ostane v starih formah, kakor, recimo, roman iz družabnega ali družinskega življenja. Roman, čigar snov je vzeta iz sodobnega življenja, je z izpremembo življenjskih oblik tudi sam navezan na ta napredek. Razvoj eksperimentalnih ved je rodil iz sebe naturalistični roman na Francoskem, iz težkega socialnega stanja ljudstva je na Ruskem nastal realistični roman, iz opozicije proti materialističnemu mehničnemu pojmovanju življenja pa se je dvignil individualizem romantike in njen roman. Forme življenja vplivajo tudi na forme umetnosti. Moderni človek, kakor ga je ugledal umetnik, živi tudi v modernem romanu. — Ne tako v historičnem romanu, ki je enkrat dobil svojo obliko in tudi naprej v njej živetaril — a krepko živetaril, kajti vsi elementi, ki se niso mogli sprijazniti z novimi literarnimi naziranjmi, so hvalili historični roman, ker jih je zazibaval v stare ideale. Kot plod neke splošne literarne šole je bil seveda ravnotako upravičen kakor druge literarne vrste, ki so se tedaj gibale v istem pravcu. Forma njegova je taka: V kako zgodovinsko dobo je projicirana tipična fabula, ki je skoro v vseh takih romanih enaka, skoro šematična: Razmerje in vloge oseb, ki naj bodo nositelji dejanja, so v enem romanu take kot v drugem, česar posledica so podobni konflikti, podobni motivi in prizori. Zgodovinska doba je ponavadi precej prosto naslikana, včasih doseže tudi historično resničnost, ako je pisatelj napravil dovolj zgodovinskih študij. Drugače je z osebami, ki so v zmislu tradicije romana plod pisateljeve fantazije, da z njihovo romantično zgodbo osladi čitanje. Tu je tradicija tako močna, da se pisateljeva sila ustvarjanja skoro vsa izgubi v šablonah. Mesto historično poglobljenih oseb imamo stilizirane figure, ki so danes take kakor nekdanj. Baš pri njih čutimo pomankljivost zgodovinske resničnosti, ker vidimo, da niso in-

dividui, ampak idealizirani tipi. Namesto da bi se poglobil v zgodovino, se tako od nje oddaljuje: namesto zgodovinskih oseb dobimo ljudi, od katerih je toliko posebno zgodovinskega abstrahirano, da jih porabimo lahko za vsako dobo. Ravno tu bo treba nastopiti nasprotno pot, ako hočemo dobiti zgodovinski roman, ki se bo lahko meril z drugimi vrstami. Ta roman ne bo več neke čisto vsakdanje zgodbe projiciral v zgodovinsko dobo, kajti to ni pot v zgodovino, ampak beg pred njo. Zmaga nad snovjo je bistvo umetnika, ki se pa v sedanjem historičnem romanu temu boju izogne, da ima vrednost za nas le zgodovinska slika, ki jo pa tudi drugod lahko dobimo; osebe in njihova tipična zgodba so toliko zgodovinske, kolikor si je človek v vseh dobah enak ostal. A mi hočemo zgodovinski roman, kjer bo dejanje in zgodovinska slika zaradi oseb, ne pa narobe. Kar nam zgodovina podaja kot fakte, rezultate življenja, isto mora umetnik zopet izpremeniti v življenje, s svojo intuicijo mora prehoditi pot do njih, kar je zgodovinar dosegel po poti eksaktnega raziskovanja. Če hočem zglede navajati, bi pokazal na Schillerjevega Valenštajna. Kakor nam sodobni roman kaže človeka našega časa, tako naj historični roman kaže historičnega človeka, ne pa stiliziranih figur, kot jih je podajala idealistična šola. — Ne bi napravil za en roman toliko besed, govoril sem o celi vrsti in o njenih napakah. Sedanja najbolj poznana oblika je vzrok, da mora pisatelj napraviti naravnost Sisifovo delo, preden nas v njenem okviru zainteresira. — Deželičev roman ne spada med boljše, ampak je daleč doli pod mejo, kjer se začenja umet-

ČRNOGORSKI TOP PRED SKADROM.